

נר לשולחן שבת

פרשת אמור



כל כינוי שהוא גנאי למגרש אין כותבין אותו בגט, ולכן מומר שעשה תשובה אין כותבין לו וכל שום וחניכה. (רמ"א אהע"ז קכ"ט ט"ז) ... ומנהג זה נשתרבו ממה שנמצא בסדרי גיטין ישנים שמומר שעשה תשובה אין כותבים בגט וכל שום וחניכה כמו שעושים לשאר מומרים, משום דגנאי הוא, דהוי כאילו אומרים לו זכור מעשיך הראשונים!"

דנו תלמידי חכמים מה היה ההיתר של בית הדין שבעיר ליסא לכנותו "פיסח", בשם מבוזה כזה? ואמרו ליישב על פי דברי הגאון רבי מרדכי עבאדי, מחכמי "ארם צובה". שאלוהו מהו גדר כינוי שם לחברו, האם בכל אופן הדבר אסור, או שיש אופנים בהם מותר לכנות שם לחבירו?

חידש רבי מרדכי עבאדי, אם ישנם אחרים הנקראים בכינוי זה ולא לשם גנאי מותר לכנות כך את חבריו, הגם שכוונתו לגנותו, דמכל מקום השם שמכנהו בו אינו שם גנאי.

וראיה לכן מהגמ' במו"ק (טז), מרבי שהקפיד על רבי חייא וכינהו 'עייא'. ולכאורה תמוה, האם יתכן שרבינו הקדוש כשמו כן הוא יכנה את רבי חייא בשם גנאי? אלא השם 'עייא' מופיע כבר בספר נחמיה, הרי לנו שאם אחרים נקראים בשם זה, הגם שכוונתו לגנותו, אין זה בכלל מכנה שם לחבירו.

[מעין גנים" וי"ד ט"ז עיי"ש, וכן מוכח מרש"י קידושין ע'. שו"ס קל"ג - לשון גנאי, גרגר...]

"אלמנה... את אלה לא יקח, כי אם בתולה מעמיו יקח אשה". (פ"א י"ד)

מעשה בחתן שראה כתובה של אלמנה אחת שכבר גבו בה. מכיון שהכתובה היתה מצויירת ומעוטרת ביופי רב חמד החתן את הכתובה לעצמו. ציוה החתן לסופר לקלף את שם הבעל והאשה הראשונים, וגם למחוק את הזמן, ונכנסה הכלה לחופה בכתובה הזו.

בבוקר לאחר שיצאו מבית הכנסת, כשעמדו לברך שבע ברכות, ראה אביה של הכלה את הכתובה, ולא רצה בה. טען האב: "זה סימן לא טוב להתחתן בכתובה שכזו..."

באו המחותנים אל רבה של אלג'יר, הגאון רבי רפאל ידידיה שלמה צרור, לשאול מה יעשו?

השיב להם: חוץ מטענה זו של האב דעו שיש בכתובה הזו עיכוב מן הדין.

ראשית, צריך לעשות קיום על כל המחיקות. ושנית, הרי זה כשטר המזויף מתוכו, כיון שמה שנכתב בו "וקנינו" הולך על הראשון, ואיך יכול לחול על השני. עשו כדבריו, וכתבו בו ביום כתובה חדשה.

[דיני מנהגי אלג'יר" ס"ד]



3/3 סיוט

לפי סברת הגאון רבי מרדכי עבאדי מובן היאך כתבו בגט "הפסח", דפיסח אינו שם גנאי בעצמותו.

ויש לברר את חידושו מרש"י (ב"מ נח) שכתב: המכנה שם לחבירו אסור גם כשהורגל בכך ואין פניו מתלבנות, דכיון שזה נתכוין להכלימו אסור. משמע שהכל תלוי בכוונה? אלא סבר ה"מעייין גנים" שכיון שאין זה שם רע אין זה קשור כלל לענין מכנה שם.

והנה ה"חפץ חיים" הוכיח מרש"י זה שאם אחד מרשה לספר על עצמו דברי גנאי, והמספר מתכוון לביישו אסור. וצריך עיון מזה על דברי ה"מעייין גנים"? ונראה דרק היכן שהדבר בעצמותו הוא דבר רע אז אסור לו לספר, ולא בדבר שאינו רע והמספר מתכוון לגנותו וחבירו מרשה לספר.

ומדודי, הג"ר אהרן רוט שמעתי לבאר כי בגט הכינוי - "הפסח" בא לתת סימן למי מתכוונים, ולא לכנות לו שם. ("נר לשולחן שבת")



כתב המהר"ם מלובלין: ומה שנסתפקת בענין כתיבת הכינוי 'קרוק'... הנה הסכמנו לכתובו בגט, מאחר שכבוד תורתו כתב שגם היהודים קורין אותו אפילו בפניו בכינוי זה והוא אינו מקפיד כי אם על הנערים שאינם בני גילו...

וגם שאלתיו, ואמר כי אינו כינוי גנאי, אלא נקרא בשם זה בהיותו בכור לאביו, בן רך ומעונג, וקראוהו בלשון פולנית

"כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח... כל איש אשר בו מום מזרע אהרן לא יגש להקריב את אשי ה'". (פ"א)

"יזהר החזן שלא יקרא למי שהוא עיור בעינו האחת או פסח בפרשה עורת או שבור, מפני שמביישו... ואם ידבר אדם עם חבירו אל יביט במקום שיש בו מום... אם היה רבו סומא לא יאמר לו שקעה חמה..." (ספר חסידים" תש"ח, משנ"ב קל"ח ה', ועיין קל"ט ג')

"וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם..." (פאה ה' ט')

כתב רבי עקיבא אייגר: חיגר ופיסח הנכות שלהם היא ברגל אחת או בשתי רגלים. וכן כתב ב"תורת כהנים" בפרשת אמור.

זכורני שבית הדין בעיר ליסא סמכו על זה בגט - שהיה בעיר עוד אחד ששמו ושם אביו ושם אבי אביו היה כשם המגרש... כתבו בית הדין והוסיפו סימן בגט - "הפסח", שהמגרש היה חיגר ברגלו אחד, וכדי שלא יהא נראה ששמו פסח כתבו הפסח ולא רצו לכתוב חגר, כי מילה זו משתנה, פעמים חיגר ביד ופעמים בלא יוד, פעמים חגיר ופעמים חגרא. (תוס' רע"א שם)

בתוספות יו"ט כתב שפיסח הוא בשתי רגליו וחיגר הוא ברגל אחת. ובתוס' אנשי שם ביאר: לעולם חיגר הוא פיסח, אלא שפיסח הוא לשון תורה וחיגר לשון חכמים. והתנא במשנה נוקט לשון קצרה, שפיסח הוא בשני רגליו וחיגר באחת, ולכן שם ביניהם את הסומא, שעושה עצמו פעמים סומא בשתי עיניו ופעמים בעין אחת. (שם)

תרנגול קטן... והואיל ואינו שם גנאי יש לכותבו, כי לא בהקפדתו של המגרש זה תלוי, אלא אם הכינוי הוא כינוי גנאי!
(שו"ת מהר"ם מלובלין ק"ב)

הגאון רבי אברהם פאלאג'י כתב: כינוי שהוא גנאי מחמת עבירה או על שם חיות טמאות, אף אם אינו מקפיד לא כותבים אותו בגט. אבל כינוי שהגיע מחמת שינוי בגופו וצורתו, אם אינו מקפיד יש להזכירו בגט.
(ו"יקרא אברהם")



כאשר הכינוי בני הגאון רבי עקיבא איגר את שער הספר "חידושי רעק"א" שמו "צירה" תחת א' של איגר, והיה זה לכבודו שלא יקרא איגר ב"חיריק"...

וחכם אחד פירש, שעשו כן משום שבמבטא המקום היה דמיון בין היגוי האלף והחית, והיה יכול להשמע חגיר חלילה...
(קונטרס "באר בשד"י" תורת העמק)



חידה - היכן עם הארץ נהפך לחכם?...

פסק השו"ע: אם נכתב בגט פלוני "**החכם**" או "**הרב**" או "**הנשיא**", אף על פי שאין קורין אותו כן, וגם אינו בר הכי, הגט כשר, כיון שהזכיר שמו בפירוש. **וכתב הרמ"א:** אבל לכתחילה אין כותבים "רב" או "חכם", אפילו הוא או אביו רב וחכם, אלא כותבים פלוני בן פלוני, וכן אין כותבים בן "הקדוש", אבל כותבים "כהן" או "לוי".

כתב המהר"ם בן חביב: יש לחקור אם דברי השו"ע הם רק על אדם שיש בו לחלוחית של תורה, אזי אפילו שאין ראוי לכנותו "החכם" או "הרב", לפעמים נוהגים לחלוק לו כבוד, אפילו שהוא אינו ראוי לכך. אבל אם הוא עם הארץ גמור, שלא נהגו לחלוק לו כבוד, אם כתב רב וחכם חשוב "שינה" והגט פסול.

אמנם מדברי השו"ע סתם ולא חילק משמע שגם בעם הארץ ניתן לכנותו החכם... וטעמו של דבר, כי הכל הולך אחר המנהג, וכיון שהסופרים נוהגים לכתוב תמיד "נשיא וחכם" כדי לכבד את האיש, וכדי ל... אזי אפילו הוא עם הארץ יתלה הקורא את הגט שהסופר חשב שיש בו לחלוחית של תורה.
(ק"ט ז')

רבים מהאחרונים סוברים שיש להוסיף בגט את הכינוי בו נקרא האדם בפי העם. וב"שדי חמד" האריך בזה ב'מערכת גט', עיי"ש.



מתוך צוואת האדמו"ר מפליץ, רבי פנחס מנחם אלעזר יוסטמן:

"בעיר ורשה היה אחד שקראו לו: "ראובן השחור", "דער שוורצער ראובן". ראיתי שהיה לזקני, מורי ורבי בעל "חידושי הרי"ם" צער גדול איך הורגלו לכוונת בכינוי גנאי, שעל ידי זה מאבד חלק בעולם הבא. ראו כמה אדם צריך שמירה!

כשאני שואל למה תקראו אותו "יוסף העיוור", "בלינדר יוסף" משיבים לי 'הכל קוראים לו כך...' וכי זה תירוץ?! הגיהנם גדול ומתרחב כל הזמן יותר ויותר...
(שפתי צדיק")



מעשה באדם ושמו פסח, וכך קורים לו כל מכיריו. עמד האיש לגרש את אשתו. סיפר האיש לרב מסדר הגיטין, שאמרו לו שהשם פסח נגזר מהשם פתחיה... והוסיף כי הגבאי לפעמים העלהו לתורה בשם פתחיה. שמע הרב המסדר את דברי פסח זה... ולא ידע אם כך איזה שם עליו לכתוב בגט...

הורה הגאון רבי שניאור זלמן מלובלין: הנה ברור ואין ספק כלל שהשם פסח הוא שם לעצמו, ולא שייך כלל לשם פתחיה. ואפילו שהגבאי העלהו לתורה כפתחיה, הוא עצמו לא החזיק בשם זה, והעיר לגבאי על טעותו... אלא שאותו הגבאי הינו מהטועים הסוברים שהשם פסח נגזר מפתחיה.

ואין להשיג על קריאת החזנים בכגון זה, כפי שבעיני חזיתי אין חזן קורא לאלעזר אליעזר... ושם קריאתו לתורה קובע רק כשהוא מזדקק ומצווה לחזן לקרותו, אבל כשהחזן קורא אותו מעצמו על פי אומדן דעתו, אין זה בכלל שם ההחזיק לעצמו.

(שו"ת "תורת חסד" ח"ב כ"ז, שו"ת "נודע ביהודה", סדר מהר"ם, מהרש"ל פ"ד גיטין)

כינויים רבים היו לגדולי ישראל בכל הדורות. בגמרא מצינו: קטינא חריץ שקיה, רבי יהודה הנחתום, רבי יוחנן הסנדלר, נחום הלבבר, שמעון הפקולי, בעל החוטם, בן קרחא ועוד.

בראשונים אנו מוצאים את: הקדוש מרדוש [מרדכי קידושין תק"י]. רבי יצחק הלבן, כנראה בשל מראהו [ב"ק עב.]. הרב עזרא הנביא, בשל קדושתו [שבועות כה.]. רבי שלמה מן ההר על שם עירו. רבינו אפרים בר אפרים הגיבור [פסחים לו.]. ועוד. **באחרונים מצינו:** רבי אליהו חסיד, רבי עזריאל ראש הברזל, הסבא מ... סבא קדישא.

מסורת יהודי איטליה מספרת על ארבע משפחות אצילות שגלו לרומא עם חורבן בית שני ושמרו על שמם, כולם כונו בתואר הכבוד 'מן'. והם: 'מן האדומים', 'מן התפוחים', 'מן הענונים' ו'מן הזקנים' ויש אומרים גם מן המחזנים.
(זכור לאברהם)

שם משפחתו של הגאון רבי שמואל מועד, בעל "בית שמואל הקטן" על המרדכי נקבע כי באותה עת בה הפקיד הסתובב וקבע את שמות המשפחה למד רבי שמואל את סדר מועד, כששאל הפקיד איזה שם משפחה יבחר, לא ידע מה לענות, נצנץ בו רעיון ואמר 'מועד'. במשפחה אומרים בחיך כי נס ארע עמם שלא למד באותו זמן סדר נזיקין...
(נר" מהרה"ג י"א מצאצאיו)



לפני כמאתיים שנה יצאו חוקי אזרחות ברוב מדינות אירופה. בין השאר הם כללו חובה לקבוע שמות משפחה.

בצרפת ניתן חופש בחירה לאזרחים בקביעת שמותיהם, אך בארצות אחרות לדוגמא בממלכה האוסטרו-הונגרית, הוקמו ועדות שהן קבעו את השמות. הוכנה רשימת שמות ובה שמות יקרים וזולים. היו צריכים לשלם תמורת זכות בחירת השם...

השמות היקרים היו שמות שהתקשרו לזהב, יהלומים, כסף וכדומה. השמות הזולים היו כינויי מקצוע או סתם כינויים.

יש והפקיד קבע את השם לפי מראהו של היהודי, מי שהיה כהה נקרא שוורץ. נמוכי קומה נקראו קליין, והגבוהים גרוס.

כשהפקיד האנטישמי התרגז מעט... או שהגיע עני שלא יכל לשלם אף את התעריף הזול היה זוכה האיש לשם מעליב ומגוחך דוגמת: "קסוקר" - פוזל, "הזנפרץ" - פרצוף ארנבת, "שטומר" - חרש.

כל החידוש הזה בשמות משפחה היה חשוד בעיני היהודים במזרח אירופה, מאימתי השלטונות דואגים לרווחתם?! מה פתאום הם מעונינים בכך?! סברו היהודים שהסיבה לזה היא רצון השלטונות בגביית מיסים או בגיוסם לצבא... לפיכך נמנעו רבים לבחור לעצמם שם משפחה. בשל כך הפקידים נאלצו לעבור בבתי היהודים וקבעו להם שמות לפי מראה עיניהם...

מדו"ח ועדה לקריאת שמות: "זומן היהודי אליעזר בן נפתלי, כינוי "הצולע"... אשתו רבקה ובתו גיטל, גר בביתו הפרטי ליד באר המים, עוסק בתלמוד תורה, סופר סת"ם. נשאל כיצד הוא רוצה להקרא, ואינו מגיב... נרשם לו ולצאצאיו וסרשטיין..." (ס"ה)



ונסיים בענין שהתחלנו בו ענין זה...

"נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה". (פ"ב ב"ח ועיין חולין ק:)

נשאל הגאון **רבי אהרן קוטלר**, על דברי הגמרא, בענין זר שאכל בשר מליקה, שלוקה שתיים, משום זרות ומשום טומאה. **ונתקשה השואל:** אם הדין הוא שבשר עוף זה הוא נבילה, מדוע אינו חייב שלש, שיתחייב גם משום טומאת נבילה?

השיבו רבי אהרן: בשר מליקה טהור מטומאת נבילה, כדברי הגמ' בזבחים. המשיך רבי אהרן וכתב, כי כאשר קיבל את מכתבו של השואל חשב, שאילו באמת היה הדין להיפך, ובשר מליקה היה מטמא, יש להסתפק לענין טומאה בבית הבליעה. ווהאריך בזה שני עמודים בחריפות ובבקיאות...
(משנת אהרן ח"א מ"ב)

תמהו הלומדים מה פשר דבריו אלו, האם נחקר מה יהיה הדין אילו מותר לזרוע בשבת וכדומה? וכי דבר זה נחשב ל'תורה'!?

השיב להם הג"ר משה ליפשיץ: פה אנו רואים את גדולתו וענוותנותו של הגאון רבי אהרן קוטלר. ידע רבי אהרן שכאשר יראה השואל שנתעלמה ממנו גמרא מפורשת בזבחים תחלש דעתו, ויבוש על שאלתו. על כן כתב לו רבי אהרן, שהסתפק בזה ובה, ומתוך פלפולא דאורייתא בחכמה מיוחדת, הפיס את דעתו, והעלים את שגיאת השואל.
(ספר זכרון לרבי משה ליפשיץ)